

УДК 37.013.73

Оксана Василівна Бутурліна
науковий співробітник
Дніпропетровського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

ОСВІТА ЯК ТВОРЧИСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена дослідженню творчої природи освіти, її креативному потенціалу в формуванні особистості та соціокультурного середовища суспільства знань, подоланні викликів майбутнього. Проведено системний аналіз особливостей та характеристик творчості в рамках освітньої діяльності, а також продуктивного, процесуального, авторського аспектів освіти як творчості особистості. Автор розглядає становлення особистості як акт творчості в процесі освітньої діяльності.

Ключові слова: творчість, творчий процес, освіта, особистість.

This article is devoted to the creative nature of education and its creative potential in the formation of personality and social and cultural environment of the knowledge society, overcoming the challenges of the future. Considerable attention is given to features and characteristics of creativity in the educational activity. There is a systematic analysis of the productive, the procedural and author's aspects of the education as personality creativity. The author examines becoming of personality as an act of creativity in the education.

Keywords: creativity, the creative process, education, personality.

У XXI столітті філософія освіти посідає провідне місце серед наук про людину. На стадії парадигмальної освітньої революції відбувається зміна освітніх систем, підходів, завдань. У посткласичній освітній парадигмі на перший план виходять методики вільного навчання, засновані на використанні програм самовдосконалення, проектування власної освітньої траєкторії.

Своєрідним трендом сучасної наукової думки є перехід від вузькоспеціалізованого погляду (культурологічного, психологічного, соціального, історичного) до глибокого філософського осмислення розвитку особистості та її творчості.

Метою статті є системне дослідження творчої природи освіти, її креативного потенціалу в формуванні особистості та соціокультурного середовища суспільства знань, у подоланні викликів майбутнього.

Тенденція до поширення освіти протягом життя висуває на перше місце проблему здатності до саморозвитку, максимально можливого розширення свободи дій у навчальному процесі [8, 23]. У дослідженнях науковців можна виділити декілька ідей щодо розуміння нової сутності освіти: освіта як провідна форма життєдіяльності суспільства, що виступає домінуючим фактором у формуванні соціокультурного середовища (В. М. Бескіна, В. Е. Чудновський, В. С. Біблер, А. Н. Бистрова, П. С. Гуревич, Е. В. Ільєнков, М. С. Каган, А. А. Касьян, А. І. Клізовський та ін.); освіта як сенс буття людини (В. В. Давидов, В. П. Зінченко, Х. В. Кайдаков, В. А. Конєв, Л. Н. Овдїєнко, Є. Н. Шиянов, І. Б. Котова та ін.); освіта як креативний потенціал становлення суспільства знань (В. Андрущенко, І. Бех, Л. Даниленко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Мадзигон, В. Моляко, К. Лузік, І. Зимна, Ю. Карпова, А. Матюшкін та ін.)

Світова спільнота також звертає увагу на новий соціальний статус освіти та сутність нової філософсько-освітньої парадигми. У своїй доповіді Міжнародній комісії з питань освіти ЮНЕСКО в 1996 р., що носила назву "Освіта: таємний скарб", Жак Дельор назвав "чотири стовпи", на яких базується освіта у XXI столітті. Перший "стовп" сучасної освіти – це навички пізнавати, здатність поєднувати широкі загальнокультурні знання та спеціальні з вузьких дисциплінарних галузей. Загальний культурний рівень та базова освіта – це своєрідна перепустка, показник соціальної зрілості та готовності до навчання впродовж життя.

Другий "стовп" – здатність навчитися працювати, удосконалюватись у своїй професії – набувати компетентності, яка дає можливість творчо реагувати на мінливість світу, бути менеджером власного життя. Не менш важливим є вміння жити разом, розвиваючи знання про інших, про їхню історію, традиції, спосіб мислення; володіння культурою спілкування; готовність до здійснення сумісних проєктів.

Мабуть, найголовнішим для сучасної людини є завдання навчитися жити. XXI століття вимагає більшої самостійності та здатності до оцінювання, які поєднуються з посиленням особистої відповідальності в рамках реалізації колективних проєктів [5].

Ще в традиціях давньогрецької філософії (Сократ, Платон, Аристотель) починається розуміння освітнього процесу як демократичного, принципово відкритого для кожної людини шляху до знань. Освіта як форма вільного засвоєння знань, умінь, навичок, цілого світу культури в усій його різноманітності має на меті становлення та розвиток особистості. В центрі філософсько-освітнього дослідження – Людина як суб'єкт цілеспрямованого розвитку та перетворення засобами освіти.

У традиціях людиноцентризму характерною ознакою людини як особистості є постійне становлення, безперервна творча самозміна. Креативи освітнього простору зорієнтовані на максимальне

прагнення до подолання природних інстинктів, до створення того, чого, як говорив М.О. Бердяєв, "не було в світі... Особистість може бути осягнута лише як акт, вона протилежна пасивності, вона завжди означає творчий спротив... Особистість – є творчість. Особистість творить себе протягом всього життя" [2, 341].

Проблема творчості була актуальною в усі часи. Особливого значення вона набула наприкінці ХХ століття, коли, з одного боку, бурхливий розвиток науково-технічного прогресу став вимагати від людини здатності творчо сприймати зміни, що так швидко відбуваються в світі навколо неї, з іншого – зацікавленість виробників у можливості управління та стимулювання процесів творчості викликала нову потребу дослідження її механізмів.

Здатність до постійного саморозвитку, самотворчості стають більш важливими, ніж просте накопичення та засвоєння знань. "Творчість потрібна людині не лише для написання романів та картин, побудови наукових гіпотез та ін., але для того, щоб виживати" [7, 81]. Об'єктивною основою творчості є необхідність пристосування людини в безкінечно мінливому світі для забезпечення свого виживання та подальшого розвитку. Творчість стає багатовимірною: вона є найвищим проявом людської діяльності, опановує існуючі і створює нові світи, розв'язує проблеми, дозволяє адаптуватись у світі, що змінюється. Творчість набуває онтологічного, екзистенціального змісту – стає основою буття і сенсом життя людини. За словами Жана Поля Сартра, "людина – це лише те, що вона сама з себе творить" [9, 321].

Спробуємо розглянути творчу природу освіти з точки зору системного аналізу. Головними ланками творчої діяльності є: процес, продукт, автор, умови та середовище.

Процес. Забезпечивши рівний доступ до освіти, заохочуючи розвиток кожної людини, технологічна революція по-новому визначає мету людського розвитку: освіта впродовж життя та розвиток усього розмаїття знань як цінності, як декларує ЮНЕСКО у доповіді "До суспільства знань" [4]. Здійснення освіти впродовж життя дає можливість опановувати новітні технології, бути готовим до інновацій. Такий спосіб здобуття освіти виходить за рамки звичної відмінності між початковою освітою та неперервною освітою і є відповіддю на виклик, який кидає нам світ, де зміни відбуваються дуже швидко. На початку нового ХХІ століття людство зіштовхнулось з гострим протиріччям між постійно зростаючими вимогами до кваліфікації фахівців та швидким старінням знань і вмінь, які вони отримали в освітньому закладі, що є наслідком бурхливого та безперервного зростання об'єму загальнонаукових та спеціальних знань. В Сполучених Штатах Америки навіть прийнята одиниця старіння знань фахівця – своєрідний "період напіврозпаду компетентності" (час, за який професійна компетентність фахівця з моменту закінчення освіти знижується на 50%). На сьогодні цей період становить близько 4-5 років. Необхідність оновлювати освіту виникає щоразу, коли людина стикається з новаціями, які з'являються в її особистому та професійному житті. Така необхідність існує і набуває все більш насущного характеру. Це питання неможливо вирішити без того, щоб кожен навчився учитись.

На необхідності освіти протягом життя наголошує багато авторів, вважаючи це умовою адаптації в сучасних умовах. Так Е. Тоффлер ще в 60-х роках ХХ століття в своїй праці "Шок майбутнього" писав: "Для того, щоб існувати в суспільстві, яке швидко змінюється, щоб іти в ногу зі змінами, індивід повинен переглядати свій набір образів зі швидкістю, яка б корелювала з темпом цих змін" [10, 256]. В нинішньому технологічному суспільстві зміни відбуваються так швидко та невідворотно, що вчорашні істини раптом стають фікцією, а більшість найобдарованіших та інтелектуальних членів суспільства погоджуються, що керувати лавою нових знань навіть у дуже вузькій галузі стає надзвичайно складно. Нові знання або розширюють, або закреслюють старі. І в тому, і в іншому випадку людина має переглядати свій набір уявлень. Кожного дня вона повинна переучуватись.

Відтак сучасна освіта – процес невпинного творчого опанування світу. Як і в новітніх концепціях творчості, перевага надається не продукту, а саме процесу. Можна сказати, що продуктом і є по суті – процес, те творче поле, яке дає можливість для самореалізації особистості.

Творчий процес зачіпає не тільки особистість в її самоактуалізації та творчому опануванні мінливого світу. В рамках системного підходу неабиякого значення набуває відкритість освіти як системи, в рамках якої відбувається становлення особистості. Відкритість визначається як здатність системи сприймати та враховувати зміни середовища з метою власного розвитку і бути з цим середовищем у процесі саморозвитку. Тобто сама освіта як системний механізм має набути творчого характеру. Творчість в рамках типових підходів до проектування стадій творчого процесу: постановка проблеми, задум, реалізація – є фактором модернізації освіти. Аналізуючи творчий характер сучасної системи освіти з позицій соціально-комунікативного підходу слід назвати такі її ознаки: відкритість, контекстуальність, колективність, поліваріантність, плинність.

Автор. Традиційні погляди акцентують увагу на інформаційній функції освіти, передачі знань від учителя до учня, що ставить їх в позицію "Автор–Реципієнт". Дослідження цієї системи набуло особливої актуальності у 60-і роки ХХ століття, коли вперше в теорії Автора було проголошено його "смерть". Постмодерністи того часу – Леслі Фідлер, Ролан Барт та Мішель Фуко – в своїх дослідженнях були однастайними у думці, що Реципієнт (Читач) є повноправним учасником творчого процесу. "Народження Читача доводиться сплачувати смертю Автора!" [1, 385], – виголошує Р.Барт.

Бурхливий розвиток ЗМІ та новітніх технологій, їх інтерактивність призводять до трансформацій особи Автора і Реципієнта. Провідною думкою в сучасній теорії автора є ствердження рівноправної

сутності цих двох учасників творчого процесу. Авторство, збагачене технологічними можливостями новітніх медіа, все частіше відноситься до авторства "другого порядку", про яке писав Фуко [11, 34], коли Автор є інтерпретатором, створює ситуацію діалогу. Протистояння "художника" і "аудиторії" зникає. Участь кожного з них стає частиною загального комунікативного поля, в якому реалізується творчий задум. Автор і Споживач уже не стоять по різні боки окремо, вони є частиною єдиної креативної спільноти.

У новітніх умовах, коли в центрі освітньої парадигми знаходиться не знання, а людина, на перше місце виходить проєктивна складова освіти. На зміну панівній ролі вчителя як Володаря знань приходить роль Ініціатора творчого процесу, завданням якого є створення комунікативного поля для творчості. Об'єкт педагогічного впливу стає співавтором. Освіта здійснюється як відкрита суб'єкт-суб'єктна креативна взаємодія. Особистість, здатна до саморозвитку, виступає суб'єктом творчості, проєктуючи власну траєкторію зростання, будує креативний простір, який максимально відповідає умовам реалізації її потенцій. Вона сама стає Автором. Проєктивна освіта набуває рис естетичної творчості [4]. Особистість в процесі становлення власного "Я" – Автор і Реципієнт. При цьому "перший значно вищий наступного" [2, 270].

Продукт. На отримання якого продукту орієнтована творчість у межах системи освіти? По-перше, це освічена, творча особистість, здатна до саморозвитку, яка в умовах освіти протягом всього життя знаходиться у постійній самозміні під впливом навколишнього середовища завдяки реалізації власної "Я-концепції". Це призводить до руйнування продуктивних підходів в освіті та зміщення акцентів з результативності на процесуальність. Творчість в основному спрямована на створення комунікативного контексту, поля, в якому кожен учасник може реалізувати власну креативність. Основний зміст освіти полягає в процесі творення [6, 19] Окрім сказаного, продуктом є сама система освіти, яка зазнає трансформацій, удосконалюється, змінюється відповідно до запитів часу. І, останнє, це – комунікації, знаходження оптимального способу взаємодії між людьми в освітньому процесі. Неабиякого значення творчість у комунікаціях набуває в умовах інформаційного суспільства, в новітньому медіапросторі, де швидкість і кількість комунікацій зростають дивовижно швидко, надаючи нових смислів процесу взаємодії та її результатам.

Умови та середовище. Традиційно, аналізуючи умови та середовище творчої діяльності, звертають увагу на фізичне оточення, колектив, стимули та бар'єри творчості. Разом зі здібністю до пізнання зростають і можливості. Розповсюдження віртуальних, мінливих і нескінченно доступних об'єктів в навколишньому середовищі сприяє колективній роботі та спільному набуттю нових знань. Навчання, котре довгий час було обмежене спеціальними місцями, такими як школа, нині стає віртуальним простором планетарного масштабу з дистанційним доступом. Свідченням цього є виникнення феномена інформаційно-освітнього середовища. Інформаційно-освітнє середовище – це сукупність інформаційно-освітніх ресурсів та інструментів, що забезпечують умови для реалізації освітнього процесу. Це відкрита система, спрямована на формування творчої, інтелектуально та соціально розвиненої особистості. Вона складається з таких підсистем: інформаційно-освітні ресурси, комп'ютерні засоби навчання, система засобів комунікації, освітні технології. Вищеописане середовище дозволяє включити у систему взаємодії "учитель – учень" всі культурні надбання людства, що стають доступними за умов мережевої взаємодії.

Не зупиняючись на стимулах та бар'єрах, зосередимо увагу на особистісному потенціалі як центральній умові розгортання творчості особистості в рамках освітнього процесу. Багато десятиліть вчені, педагоги, психологи намагаються знайти критерії оцінки творчого потенціалу та способи його розвитку. Одноставною є думка, що творча особистість виступає як регулятор процесу творчості індивіда, як важлива складова суспільно організованого процесу творчого перетворення світу.

Виходячи з вищезазначеного, освіта – процес невпинного опанування світу, який характеризується відкритістю, процесуальністю, поліваріантністю. Продуктом творчості в умовах постнекласичної освітньої парадигми є, по суті, процес, те творче поле, що дає можливість самореалізації особистості, її творчого поступу в побудові власного "Я". Одночасно творчість слід розглядати і як фактор модернізації системи освіти. Творчість є основою буття людини, сенсом її життя. Необхідність корелювати з темпом змін сучасного світу, постійно оновлювати знання, уміння, навички, уявлення про себе і оточуючий світ, роблять освіту впродовж життя справжньою творчістю особистості, направленою на адаптацію та самоствердження в мінливих умовах сучасності.

Креативність учасників освітнього процесу, ядро їх творчої обдарованості є фактором модернізації сучасної освіти. Перспективою нашого дослідження є докладне вивчення особливостей творчості у новітньому інформаційно-освітньому середовищі, що спричинені проникненням сучасних медіатехнологій в освітню галузь. Вони відкривають нові можливості модернізації середньої та вищої школи, які базуються на розвитку системи викладання з використанням електронних засобів, створення особливого виду мережевих спільнот для тих, хто навчається. Важливим є вивчення особливостей мережевої творчості в інформаційно-освітньому середовищі, становлення особистості "автора", "того, хто навчає", вчителя нового покоління, який є одночасно і творцем і дослідником нової форми знань, отриманої в результаті когнітивних пошуків та медіаторчості – творчості нового порядку, опосередкованої сучасними медіатехнологіями.

Використані джерела

1. Барт Р. Смерть автора / Барт Р. // Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, Универс. – 1994. – С. 384-391.
2. Бердяев Н.А. Проблема человека. К построению христианской антропологии / Бердяев Н.А. Самопознание / Николай Бердяев. – Л.: Лениздат, 1991. – С. 341-366.
3. Бердяев Н.А. Самопознание / Бердяев Н.А. Самопознание; Русская идея: [сборник] // Николай Бердяев; [сост., предисл., прим. П.Рябова]. – М.: Эксмо, 2009. – 704с. – (Библиотека всемирной литературы).
4. Всемирный доклад ЮНЕСКО "К обществам знания" / ЮНЕСКО 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [RL:http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf](http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf).
5. Делор Ж. Образование: сокровище ((Learning: The Treasure Within) Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века / UNESCO, 1996. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : <http://www.ifap.ru/library/book201.pdf> – Образование: сокровище((Learning: The Treasure Within).
6. Дубина И.Н. Творчество как феномен социальных коммуникаций : автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата философских наук: спец. 09.00.11 "Социальная философия" / Дубина И.Н. – Барнаул, 1999.- – 23,[1] с.
7. Материалы Вторых международных Костюковских чтений. – К. – 1994. – 176 с.
8. Романенко М. І. Соціальні та парадигмально-когнітивні детермінанти сучасної освіти [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.10 "Філософія освіти" / М. І. Романенко. – Донецьк, 2003. – 32 с.
9. Сартр Жан Поль. Экзистенциализм как гуманизм // Сумерки богов / [Ф. Ницше, З. Фрейд, Э. Фромм и др.]; под ред. А.А. Яковлева. – М.: Политиздат, 1990. – С. 319 -344.
10. Тоффлер Э. Шок будущего / Элвин Тоффлер; перевод с англ. Е. Руднева; Л.Бурмистрова; К. Бурмистров; И. Москвина-Тарханова; А. Микиша; А. Мирер; В.Кулагина-Ярцева; Н. Хмелик; Е. Комарова [предисловие. П. С.Гуревича]. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2002. – 557 [3] с.
11. Фуко М. Что такое автор? Порядок дискурса // Мишель Фуко. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности : [Работы разных лет]. Пер. с франц., комм. и послесл. С.Табачниковой. – М.: Касталь, 1996. – С. 7-96.

УДК 168.522

Ганна Володимирівна Шевчук
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв

**КУЛЬТУРА І СУБ'ЄКТИ ЇЇ ТВОРЕННЯ:
СВІТОГЛЯДНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ**

Обґрунтовуються світоглядні засади системного розгляду культури та її творення. Наголошується на необхідності філософського та культурологічного осмислення культури як динамічної системи. На цій основі пропонується концептуалізувати процеси та ідентифікувати суб'єктів культуротворення в сучасній Україні.

Ключові слова: культура, творення культури, філософські засади культуротворення, суб'єкти культуротворення, культури як динамічні системи, ідентифікація суб'єктів культуротворення.

The ideological principles of the systematic investigation of culture and its shaping are substantiated. The necessity of the philosophical and culturological comprehension of culture as a dynamic system is stressed. On this basis the conceptualization of the culture-shaping processes in present-day Ukraine and the identification of their subjects are suggested.

Keywords: culture, creating culture, Philosophical Foundations of cultural creation, subjects of cultural creation, culture as a dynamic system, Identification of subjects of cultural creation.

Культура тлумачиться філософами, культурологами, соціологами здебільшого як засіб сприяння розвитку і прогресу індивідуумів та суспільств. Існують чинники і суб'єкти, безпосередній або опосередкований вплив яких визначає шляхи подальшого розвитку культури та процесів культуротворення.

Аналіз останніх досліджень за цією проблемою засвідчує, що вона тривалий час викликає зацікавлення філософів, культурологів та інших дослідників. Результати досліджень культури і суб'єктів її творення свого часу знайшли і нині знаходять віддзеркалення у працях Н.С. Автономової, С.Д. Безклубенка, О.М. Берегової, В.А. Бітаєва, А.К. Бичко, І.В. Бичка, Ю. Габермаса, А.Я. Гуревича, П.С. Гуревича, У. Еко, М.С.Кагана, Н.Д.Ковальчук, П.Козловські, М.Коула, С.Б.Кримського, І.В.Кузнецової, Л.Т. Левчук, В.А. Личковаха, О.Ф. Лосева, Ю.М. Лотмана, В.М. Межуєва, І.Ф. Надольного, О.В. Овчарук, О.І. Оніщенко, М.В. Поповича, Є.М. Причепія, С.А. Рижкової, Ю.С. Сабадаш, В.А. Сіверса, С. Скрібнера, В.С. Стьопіна,